

Magyar–chilei külkapcsolatok a hidegháború korai szakaszában, 1947–1965

A második világháború idején megszakadt Magyarország diplomáciai viszonya Chilével. 1945 után intenzív próbálkozások indultak a két ország közötti külkapcsolatok helyreállítása érdekében, gyakorlatilag rendeződött is a diplomáciai viszony, de a nemzetközi helyzet változása, a hidegháború kezdete ellehetetlenítette a kapcsolatok fenntartását, és szakításra került sor. Ezzel együtt nem tekinthető érdektelennek ez a kevésbé ismert időszak sem, mivel a rendszeres magyar próbálkozások tükrözik a dél-amerikai ország jelentőségét. Tanulmányomban a magyar–chilei diplomáciai kapcsolatok 1965-ös újrafelvétele előtti időszakot teszem vizsgálat tárgyává a hazai levéltárakban őrzött iratok alapján. Arra keresem a választ, hogy Magyarország közeledése Chiléhez mennyire mutat összefüggést a Szovjetunió Latin-Amerika iránti érdeklődésének növekedésével, és hogy tekinthető-e részben vagy egészben önálló kezdeményezésnek a kapcsolatok felvételének újból és újból megmutatkozó szándéka.

Mivel a vizsgált periódusban a magyar külügyi iratokban inkább csak a kapcsolatok kialakítására vonatkozó elképzelések szerepelnek, ezért feltételeztem, hogy a chilei külügyminisztérium levéltárában a kérdéses időszekekre vonatkozóan nem őriznek dokumentumokat. Ezt a feltételezésemet a chilei levéltár vissza is igazolta. Az említettek alapján nézőpontom Magyarország-centrikus, de igyekszem minél tágabb kontextusba helyezni a témát, kiemelni Chile szempontjait is, illetve az eseményeket mindvégig az Amerika-közi kapcsolatok, az amerikai–szovjet versengés, továbbá a magyar–szovjet kapcsolatok prizáján keresztül értelmezni. Elemzésem kezdő időpontját a hidegháború kezdete, záró évszámát a magyar–chilei diplomáciai kapcsolatok felvételének éve jelöli. A tanulmány szisztematikus forrásfeltáró kutatásom eredményeként születhetett meg, eddig Magyarország és Chile kapcsolatait levéltári forrásbázison más nem vizsgálta.

* A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézetének egyetemi docense, a Latin-Amerika Kutatócsoport vezetője (1088 Budapest, Reviczky u. 6., horvath.emoke.maria@kre.hu), a Miskolci Egyetem tudományos főmunkatársa (emoke.horvath@uni-miskolc.hu).

Előzmények

Chilét a 19. század második felétől Latin-Amerika egyik sikeres államaként tarthatjuk számon. A dél-amerikai államoktól eltérően társadalomszerkezetében, politikai rendszerében egyedülként az európai modellhez közelítő struktúra jött létre. Chile a szubkontinens államainál gyorsabban urbanizálódott, gazdasági és oktatási rendszere fejlettebb, politikai intézményrendszere stabilabb volt. Az Európából Chilébe érkező bevándorlók száma 1885 és 1930 között csaknem megháromszorozódott.¹ Elsősorban Nagy-Britanniából, Németországból és Olaszországból érkeztek bevándorlók, bár Chile közel sem volt annyira vonzó az európai emigráció számára, mint Argentína vagy Brazília. Magyarország számára tehát a két világháború között Chile nem az ott élő magyar emigráció szempontjából mutatkozott fontosnak, hanem mindenekelőtt gazdasági okokból. Ezt támasztja alá Torbágyi Péter kutatása is, amely alapján a csekély számú magyar bevándorló a két világháború között elsősorban olyan szakember volt – mint például Mándy Zoltán mérnök –, akit chilei cég invitált az országra.²

Az 1920-as évektől kezdve a magyar cégek ipari termékeiket egyre nagyobb mennyiségben igyekeztek a latin-amerikai piacokra is eljuttatni, ott pedig elsősorban nyersanyagot beszerezni. Chile vonatkozásában az egyik legfontosabb terméknek a magyar gyógyszer és gyógyszeralapanyag bizonyult. Mind a Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt., mind a Chinoin Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára Rt. aktívnak mutatkozott Chile irányába is.³ A gyógyszerek mellett hengerelt-árukat, mezőgazdasági gépeket, Ganz motorvonatokat és alkatrészeket, bőr- és gumiárukat, textilneműket, kézimunkákat exportáltak.⁴ Chile esetében Magyarország számára a legvonzóbb exportárut a réz és a salétrom jelentette. 1937-ben magyar részről felmerült az az elképzelés is, hogy rézfeldolgozó vállalatot kellene alapítani Chilében, mivel a külföldi tőke számára kedvezményeket biztosítottak a latin-amerikai országban – a megmunkált rézárú 100 százalékos kompenzációját lehetett elérni –, és úgy tűnt, a bolíviai ónt is be lehet vonni az üzletbe.⁵ Az elképzelés végül nem valósult meg, Magyarország kereskedelme évi 5000 dollár körül stabilizálódott, és kereskedelmi szerződést sem írtak alá Chilével.⁶

A két világháború közötti időszakban Magyarországnak Argentínával, Brazíliával, Chilével, Mexikóval, Paraguayjal és Peruval volt diplomáciai kapcsolata.⁷ Magyarország 1922-ben létesített diplomáciai kapcsolatot Chilével. A chilei kor-

1 1885-ben 26 299; 1895-ben 44 150; 1907-ben 73 769; 1920-ban 78 304; 1930-ban 74 930. Az adatokat közli: Estrada, 1993. 12–15.

2 Torbágyi, 2007. 167.

3 MNL OL Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt. Z 543 Export Osztály, eladási képviselési szerződések, 4. cs. Chile, Valparaiso; Z 543 Export levelezés, 57. cs. Chile, Concepción; 57–58. cs. Chile, Santiago de Chile; Chinoin Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára Rt. Z 549, Export Osztály, 121. cs. Chile, Valparaiso.

4 MNL OL KÜM XIX–J–1–j, TÜK, Kuba (1945–1964), 3/b, 027797/1950. (1. d.) Kereskedelmi kapcsolatok Kubával; Latin-amerikai országokkal való kapcsolatunk.; Varga, 1972. 67.

5 Varga, 1972. 67.

6 Uo.

7 MNL OL KÜM XIX J–1–o Kollégium (1949–1972), 4. d. 00800/10/1956/szig. titk.

mány először ügyvivővel képviseltette magát,⁸ majd 1925-ben bécsi megbízottját akkreditálták Budapesten miniszter rezidensi rangban. Az 1924. évi *Külügyi Közlöny* arról tájékoztat, hogy a magyar érdekvédelmet Latin-Amerika egyes országokban idegen államok látták el, Chile esetében Olaszország vállalta ezt a feladatot.⁹ 1930-tól a Buenos Aires-i magyar követ képviselte Magyarországot Chilében, ezenkívül több városban is működtek tiszteletbeli konzulátusok.¹⁰ A diplomáciai kapcsolat 1943 májusában szakadt meg a két ország között.¹¹ Miután a magyar diplomáciának ki kellett vonulnia Latin-Amerikából, a magyar érdekek védelmét az egyes országokban a svéd követségek vették át. A svéd állam Brazíliában 1942. április 30-tól, Paraguayban 1942. május 8-tól, Chilében szintén ettől az évtől képviselte a magyar érdekeket is.¹²

Az elmaradt kapcsolatfelvétel, 1945–1952

A második világháborút vesztesként befejező Magyarország számára az országról külföldön alkotott kép javítása érdekében az 1945 utáni időszakban felértékelődött a kulturális kapcsolatok szerepe. Az első tapogatózó lépések leginkább a kulturális területen történtek. A kulturális kapcsolatok életre hívása két ország között a diplomáciai kapcsolatok kialakíthatóságának „előszobáját” is jelentette. 1945 folyamán szinte havonta jöttek létre úgynevezett művelődési társaságok, amelyek legfontosabb feladatuknak Magyarország és egy másik ország kulturális-tudományos kapcsolatainak fejlesztését, továbbá az illető országban a magyarságról és általában az országról kialakított vélemény befolyásolását tekintették. A társaságok alapítására tett kezdeményezések formálisan a civil szférából, művészek, tudósok, értelmiségiek részéről érkeztek, de a háttérben ott volt a Külügyminisztérium jóváhagyó beleegyezése. Az elsőként létrejövő Magyar–Szovjet Művelődési Társaságot több hasonló szervezet megalapítása követte. A *Magyar Nemzet* 1945 nyaratól októberig több alkalommal adott hírt egy-egy társaság alapításáról.¹³

Az alapítási sorozatba illeszkedett a Magyar–Chilei Társaság megalakítása is, amire valamikor 1945 második felében került sor. Az alapítás pontos időpontja nem ismeretes, de a társaság vezetőinek – Parragi György és Ries István (elnökök),

8 Renato Valdés Alfonso Budapestre kinevezett chilei ügyvivő megbízólevelét 1922. augusztus 9-én adta át a külügyminiszternek. *Külügyi Közlöny*, 2. (1922) 16. sz. 143.

9 *Külügyi Közlöny*, 4. (1924) 4. sz. 48. Olaszország Chile mellett Bolíviában, Kolumbiában, Peruban, Venezuelában és Ecuadorban is hasonló képviselőket látott el. Ezt a feladatot Brazília, Argentína, Paraguay és Uruguay vonatkozásában Belgium vette át.

10 Tiszteletbeli magyar konzulátus az alábbi chilei városokban működött: Santiago de Chile, Valparaiso, Valdivia, Tacna-Arica.

11 Torbágyi, 2007. 269.

12 Rikssarkivet Stockholm, UD Utlandsmyndighet, Beskickningsarkiv, Rio de Janeiro, Ungerska intressen, 1939–1952, F2b:1.

13 A Magyar–Szovjet Művelődési Társaság 1945 júniusában, a Magyar–Francia Társaság augusztusban, a Magyar–Román Társaság szeptemberben, a Magyar–Jugoszláv Társaság, a Magyar–Amerikai Társaság és a Magyar–Angol Társaság októberben alakult meg. Lásd: Tasiné, 2015. 154.; Székely–N. Szabó, 1994. 88–90.; Gönyei, 1988. 32–33.; N. Szabó, 1997. 53–69.

valamint Simon Hugó (ügyvezető igazgató) – Gabriela Mistralhoz, az irodalmi Nobel-díjban részesült chilei költőnőhöz intézett gratuláló levelének dátuma (1945. december 7.) támpontot jelent a társaság létrehozását illetően, ugyanis a levél aláíróinak megfogalmazása szerint „időközben megalakult a Magyar–Chilei Társaság”. Vagyis nem történhetett sokkal korábban a szervezet megalakítása, hiszen a fél évvel korábban, júniusban létrehozott Magyar–Szovjet Művelődési Társaság volt az első a kulturális szervezetek sorában.¹⁴ 1945. december 27-én, ugyancsak Simon Hugónak Gyöngyösi János külügyminiszterhez intézett leveléből értesülhetünk arról, hogy „kulturális, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok felvétele céljából Magyar–Latin-Amerikai Társaság létesül”.¹⁵ Simon Hugó feljegyzése szerint a társaság megalapítására már a következő évben, 1946. február 3-án sor került. Ebben az esetben szintén a civil társadalom oldaláról indult kezdeményezésről beszélhetünk.

A Külügyminisztérium azt remélte, hogy a két társaság hozzásegít a diplomáciai kapcsolatok kialakításához a latin-amerikai országokkal, de a társaságok tevékenységére vonatkozóan nem maradtak fenn források. Nagy valószínűséggel komolyabb, a külkapcsolatok előkészítését célzó feladatot nem is tölthettek be, már csak azért sem, mivel a kommunisták hatalomra kerülését követően az egyre nyilvánvalóbb szovjet befolyás érvényesítésének szándéka abban is megmutatkozott, hogy a magyar közigazgatást, benne a külügyi és kulturális intézményrendszert is, a szovjet modell alapján kívánták átalakítani. A Magyar Dolgozók Pártja Külügyi Bizottságának 1948. augusztus 18-án tartott ülése foglalkozott „a külfölddel való kulturális kapcsolatok központosítása” kérdésével. Úgy döntöttek, hogy a szovjet VOKSZ-hoz (Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága) hasonló intézményt kívánnak létrehozni, azonban ennek megalakulásáig „minden meghívás és kiküldés csak a Külügyminisztériumon keresztül történhetik”.¹⁶ Mivel az új szervezethez tartozónak ítélték minden kulturális területet, ezért a „népközi kulturális társaságok” működését is a megalakítandó szervezet hatáskörébe utalták, ami nyilvánvalóan a társaságok elsorvasztását, a tevékenységük feletti teljes ellenőrzés gyakorlását jelentette. 1948-tól kezdve Magyarország kulturális kapcsolatai elsősorban a Szovjetunió és a „baráti országok” irányába fordultak, a latin-amerikai térség a kultúra tekintetében jelentősen háttérbe szorult.

A magyar kormány 1946-ban jelezte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak (SZEB), hogy fel kívánja venni a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat Argentínával, Brazíliával, Chilével, Peruval, Bolíviával és Uruguayjal, és a SZEB-től kérte ehhez a szükséges engedélyek elnyerését.¹⁷ Mindez annak ellenére történt így, hogy Kliment Vorosilov, a SZEB elnöke a Belgium és Magyarország között helyreállítani kívánt diplomáciai kapcsolatok kérdésére vonatkozóan azt nyilatkozta, hogy „semmilyen megállapodás (...) nem írja elő, hogy a diplomáciai kapcsolatok létesíté-

14 A levelet lásd: *Biblioteca Nacional Digital de Chile* <http://www.bibliotecanacionaldigital.gob.cl/bnd/623/w3-article-135726.html> (letöltés: 2021. június 12.).

15 MNL OL KÜM XIX-J-1-k Latin-Amerika 1945–1964, 1. d. 20a, 60756/6/1946 sz. irat.

16 MNL OL M-KS 276. f. 80. cs. 2. ó. e. A forrást közli: Kosztricz, 2015.

17 MNL OL KÜM XIX-J-1-k Admin. iratok, Latin-Amerika, 1.d. 40016/4-1947. Szekfű Gyula moszkvai követ jelentése a „magyar–délamerikai kereskedelmi kapcsolatok” tárgykörben, 1947. március 1.

sének kérdését a SZEB-ben döntsék el”.¹⁸ Az eljárás meggyorsítása céljából a kormány kívánatosnak tartotta, hogy az érdekelt országok a maguk részéről is tegyenek lépéseket a *szovjet kormánynál*. Amennyiben pontosan fogalmazott Szekfű Gyula moszkvai magyar követ, akkor jelentése jól érzékelteti azt a korabeli óvatosságot, hogy elsőként mindenképpen a szovjet vezetés beleegyező jóindulatát próbálják megszerezni az érdekelt felek. A megjegyzés egyben azt is tükrözi, hogy milyen mértékben volt kiszolgáltatva a magyar külkapcsolatok alakítása a szovjet vezetés alatt álló SZEB ellenőrzésének és jóváhagyásának.

A magyar kormány úgy képzelte, hogy „a dél-amerikai államok közül először Argentínával fog helyreállni a diplomáciai kapcsolat”, arra azonban semmilyen utalás sem található, hogy a Külügyminisztérium mire alapozva tette ezt a kijelentést.¹⁹ Talán az a hír is táplálta a reményt, hogy a második világháborút szintén vesztesként befejező Bulgária 1946 novemberében megkereste az argentin kormányt a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása érdekében, és nem részesült elutasításban.²⁰ Csehszlovákiának már 1946 márciusában sikerült helyreállítani a diplomáciai kapcsolatokat Chilével,²¹ igaz, az emigráns cseh kormány elismerésével Csehszlovákia más megítélés alá esett, és külkapcsolatainak újraépítése során nem ütközött olyan nehézségekbe a nyugati féltekén, mint Magyarország.

Argentína mellett a másik korai próbálkozás Chile irányába zajlott. A kapcsolatok újbóli felvétele ügyében nem is a Külügyminisztérium, hanem a chilei magyar közösség részéről érkezett az első felvetés. Az Új Demokratikus Magyarország, a Chilében működő magyar egyesület²² tagjai 1946-ban a washingtoni követség útján sürgették, hogy Magyarország mielőbb vegye fel a diplomáciai kapcsolatot Chilével, és e cél érdekében beadvánnyal fordultak a chilei köztársasági elnökhöz is.²³ Joaquín Fernández chilei külügyminiszter hivatalos válasza rendkívül biztatónak tűnt, mivel úgy nyilatkozott, hogy Chile szívesen elismeri az új magyar kormányt és létesít diplomáciai kapcsolatot – többek között a hagyományosan jó viszony alapján – Magyarországgal.

A másik kezdeményezés 1946 nyarán a prágai magyar nagyköveten keresztül érkezett, akinél bemutatkozó látogatáson járva Martin Figueroa,²⁴ Chile prágai

18 Az idézetet közli: Baráth, 2015. 12.

19 MNL OL KÜM XIX-J-1-k Admin. iratok, Latin-Amerika, 1. d. 44261/1947. A kereskedelem- és szövetkezetiügyi miniszter levele a külügyminiszternek „kereskedelmi kapcsolatok fokozása a latin-amerikai államokkal” tárgyban, 1947. október 20.

20 Baev, 2014. 307.; A bolgár kormány elhatározta, hogy felveszi a diplomáciai kapcsolatot (...) Argentínával. (MTI). *Magyar Nemzet*, 1946. december 1. 1.

21 MNL OL KÜM XIX-J-1-j Chile 1945–1964, 1. d., Szigorúan titkos iratok, 1482 pol/1946. A magyar prágai követ jelentése „A magyar kormány Dél-Amerika általi elismerésének kieszközölése” tárgyban, 1946. június 7.

22 Az egyesület 1942-ben alakult meg Chilében. http://ungerska.se/index.php?option=com_content&view=category&id=55&layout=blog&Itemid=77.

23 MNL OL KÜM XIX-J-1-j Chile 1945–1964, 1. d. 612/1946 sz. irat. Szegedy Maszák Aladár washingtoni magyar követ jelentése a Chilével történő diplomáciai kapcsolatok felvételének tárgyában.

24 Figueroa számára nem volt ismeretlen a közép-európai térség, mivel a második világháború előtt már teljesített diplomáciai szolgálatot Ausztriában, Csehszlovákiában és Magyarországon (1927. május 24-től

követe a két ország diplomáciai kapcsolatainak helyreállítása felől érdeklődött.²⁵ Figueroa úgy vélte, ha egy jelentős dél-amerikai állam, például Chile, még a béketárgyalások előtt elismeri az új magyar kormányt és felveszi a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal, a precedensre való hivatkozással a többi latin-amerikai ország is elismerhetné az új kormányt. Magyarország bizakodva nyugtázta a chilei kezdeményezést, és azt a választ adta, hogy csak abban az esetben kérheti a SZEB engedélyét a diplomáciai kapcsolatok felvételére, ha Chile már elismerte a magyar kormányt. Rosty-Forgách Ferenc prágai magyar követ későbbi jelentése arról tájékoztat, hogy a neki átnyújtott chilei jegyzék szerint, „mihelyt a SZEB (...) elvileg hozzájárul, a santiagoói kormány tüstént diplomáciai missziót szándékozik Budapesten felállítani”.²⁶ A belpolitikai események – Juan Antonio Ríos köztársasági elnök 1946. június 27-én bekövetkezett halála – miatt azonban csaknem fél évig húzódtak a további lépések Chilében. Végül Magyarország megkapta a SZEB engedélyét, és 1947-ben Chile is elszánta magát a kapcsolatfelvételre.²⁷

A chilei döntés azonban későn született meg. 1947-re a hidegháborús logika már a latin-amerikai országok politikai gondolkodásába és nemzetközi kapcsolatainak mindennapi gyakorlatába is beszüremkedett, és az Egyesült Államok presszióját nem tudta kikerülni az ország. Az 1946. évi elnökválasztáson Gabriel Velázquez Videla a kommunisták támogatásával győzött, majd három kommunista miniszter²⁸ is bekerült a kormányába, azonban 1947-ben a félteke védelmének kérdésével foglalkozó Rio de Janeiró-i egyezmény (*Tratado Interamericano de Asistencia Recíproca*, Amerika-közi Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés, TIAR) Szovjetunió- és kommunistaellenes irányba tolta Chilét, így a kommunisták 1947 áprilisában már ki is kerültek a kormányból.

Truman amerikai elnök elvárta a kommunistákkal szembeni határozott fellépést az egész kontinensen. Ennek következtében fordulat következett be Videla politikájában is, és éppen ő lett az az elnök, aki 1948-ban a *Ley de Defensa Permanente de la Democracia* (törvény a demokrácia állandó védelméről) 1. cikkelye értelmében betiltotta a Chilei Kommunista Párt működését, emellett több mint 20 ezer kommunista került ki a szavazói nyilvántartásból. Chile betagozódott a többi latin-amerikai ország közé, és 1947. október 21-én megszakította a diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval – majd ennek nyomán a szovjet tömb országaival. Ennek következtében Magyarországnak nem maradt ideje realizálni és kiaknázni a diplomáciai kapcsolat helyreállításából fakadó előnyöket, mivel 1947-ben a diplomáciai kapcsolatfelvételtől szóló nyilatkozatok kölcsönös aláírására már nem került sor, így

1933. április 5-ig). Ügyvivői rangban, bécsi székhellyel látta el feladatát. Budapesten 1934. augusztus 17-től 1943-ig működött chilei követség. Torbágyi, 2007. 265., 267.

25 MNL OL KÜM XIX-J-1-j Chile 1945–1964, 1. d., Szigorúan titkos iratok, 1482 pol./1946. A magyar kormány Dél-Amerika általi elismerésének kieszközlése.; Zourek, 2014. 141.

26 MNL OL KÜM XIX-J-1-k Latin-Amerika 1948–1964, Admin. iratok, 1.d. pol./1946. Rosty-Forgách Ferenc követ jelentése Gyöngyösi János külügyminiszternek a magyar kormány Dél-Amerika általi elismertetése tárgyában, Prága, 1946. július 31.

27 Uo.

28 FRUS 1979. Policy Statement Prepared in the Department. Chile. 1951. február 27.

függőben maradt a diplomaták kinevezésének és a külképviseletek létesítésének kérdése is.²⁹

Magyarország és Chile között az 1947 és 1952 közötti időszakban gyakorlatilag szüneteltek a külkapcsolatok. Csupán a Chilével Belgiumon keresztül bonyolított jelentéktelen kereskedelmi kapcsolatra redukálódott a két ország közötti érintkezés. A kerülő útra azért volt szükség, mert a chilei kormány megtagadta mind a kereskedelmi, mind a diplomáciai kapcsolatok felvételét.³⁰

A szovjet nyitás követése kapcsolatfelvétel nélkül, 1952–1956

A szakirodalom általában a Sztálin halálát követő időszakra teszi a szovjet politikai nyitást az Európán kívüli területek irányába, ugyanakkor magyar részről a kapcsolatok felvételének újabb szándéka – a források tanúsága szerint – már 1952-ben megfogalmazódott. A kérdés előtérbe kerülése nem tekinthető függetlennek a minisztériumban bekövetkezett szervezeti változásoktól. A Külügyminisztérium át-szervezése során 1952-ben Latin-Amerika vonatkozásában meghatározó átalakításra került sor, amikor az „angolszász országok osztályán” belül létrejött a latin-amerikai referatúra, amely ekkor még csak egy referens munkájára alapozva folytatta tevékenységét.³¹ A strukturális átrendezés két kérdésre is ráirányítja a figyelmet. Egyrészt tükrözi a Külügyminisztériumnak azt a felfogását, hogy még mindig az USA szatellitállamaiként kezelte a latin-amerikai országokat, mivel az „angolszász országok osztályán” belül hagyta a referatúrát. Másrészt Latin-Amerika felbukkanása a minisztériumi struktúrában annak az új szemléletnek a következménye lett, amely az 1951-ben készített, az 1952. év első negyedévére előirányzott munkatervekben is megfogalmazódott: „Diplomáciai képviselő felállítását kell előkészíteni többek között Iránban, Palesztinában és *lehetőség szerint egy latin-amerikai országban* [kiemelés – H. E.]”³² A Külügyminisztérium vezetése elsődleges feladatnak a gyarmati országokkal (elsősorban Iránnal és Egyiptommal) történő kapcsolat-ápolást tekintette. A fő célpont a Közel-Kelet volt, de áttörésként a latin-amerikai országok ismét bekerültek a magyar diplomácia látókörébe. A feljegyzésekből arra következtethetünk, hogy Magyarország nem preferált egyetlen országot sem a térségben, mindegyik új diplomáciai kapcsolatot sikerként könyvelte el.³³ A következő jel Latin-Amerika felértékelődésére az, amikor 1952-től a Külügyminisztérium egyértelműen a gyarmati és félgymati országok csoportjába sorolta a latin-ameri-

29 MNL OL Küm XIX-J-1-j Chile, 1945–1964, 1. d. 001767. sz. irat. Chilével való diplomáciai kapcsolatok felvétele érdekében eddig tett lépések, 1957. december 26.; 003439. sz. irat.

30 MNL OL Küm XIX-J-1-k Latin-Amerika (1945–1964), Admin. iratok 1. d. 92/1963.

31 MNL OL Küm XIX-J-29a, 1951, 00920/szig. biz/1951 – 2. Területi csoport munkaterve 1952. január 1. – március 31. között.

32 Uo.

33 MNL OL Küm XIX-J-29a, 1951, 012238/biz/pol/1951. A Külügyminisztérium munkaterve az 1951. év negyedik negyedévére. Irányelvek.

kai országokat, és a térség új megközelítése nyomán a kapcsolatok kiszélesítésére törekedett.³⁴

Felmerül a kérdés: mi motiválta a magyar külügyi szakembereket, hogy 1952-ben a Latin-Amerika irányába történő nyitás kérdését előtérbe helyezték. Úgy tűnik, a kezdeményezés nem Magyarországról indult, hanem szovjet részről érkezett, és fő célja a latin-amerikai országokkal folytatandó kereskedelem előmozdítása volt. Az 1920-as évektől kezdve a Szovjetunió csak a kommunista pártok, illetve a Komintern révén tartotta a kapcsolatot Latin-Amerika országaival.³⁵ Fordulatot a második világháború hozott. Egyes latin-amerikai országok a háború éveit alatt a szövetségre való hivatkozással diplomáciai kapcsolatot létesítettek a Szovjetunióval, de a háborút követően a volt szövetségesek elhidegülése miatt a viszony hamarosan zsákutcába jutott. A hidegháború korai szakaszában a nyugati féltekén megszervezett nemzetközi kiállításokon való szovjet részvétel jelentette szinte az egyetlen érintkezést az amerikai kontinenssel. 1946 és 1959 között összesen négy szovjet kiállítást szerveztek. Először 1946-ban, amikor a Szovjetunió részt vett a mexikói Nemzetközi Könyvkiállításon, 1955-ben és 1957-ben az argentinai ipari vásáron állított ki, végül 1959 végén Mexikóban rendezett nagy sikerű önálló kiállítást.³⁶

A források alapján egyetérték Békés Csabával, aki szerint 1952-ben a Szovjetunióban és nyomában a kelet-európai országokban a teljes bezárkózás és a „tőkés országokkal” szembeni bizalmatlanság oldódni kezdett, aminek hátterében a súlyos gazdasági helyzet is szerepet játszott.³⁷ A Latin-Amerika felé történő gazdasági nyitás elindításának meghatározó eseménye az 1952. április 3–12. között megrendezett moszkvai nemzetközi gazdasági konferencia volt. A konferencián nem kormányzatok vettek részt, hanem többségükben az adott országok baloldali gondolkodású közgazdászai, egyetemi oktatói, szakszervezeti vezetői és a munkáspártok képviselői. A nyugati üzleti körök tagjai csak kis létszámban voltak jelen a rendezvényen. Nyilvánvalóan nem a konferencián dőlt el a Szovjetunió és a kelet-európai országok kereskedelmi nyitásának kérdése. Ez a Kreml döntése volt, amit a konferencia megszervezésébe csomagolva kommunikáltak a világ közvéleménye számára. M. V. Nyesztyerov, a Szovjetunió Kereskedelmi Kamarájának elnöke a szovjet küldöttség nevében szólalt fel a rendezvényen és hangsúlyozta, hogy „jelentős lehetőségek vannak a Szovjetunió és a latin-amerikai országok közötti kereskedelem fejlesztésére”.³⁸

A *Magyar Nemzet* 1952. április 26-án tudósított a magyar delegáció hazai beszámolójáról, és kiemelte, hogy „A konferencia egyik legjelentősebb pozitívuma a gyarmati és függő országok képviselőinek nagy számban való részvétele és nagy-

34 MNL OL Küm XIX-J-29a, 1951, 00102/1/szig. biz. A Külügyminisztérium munkaterve az 1952. év második negyedére.

35 Az V. kongresszust (1924) követő évben alakult meg a Komintern Dél-Amerikai Titkársága José Penelón elnök vezetésével, a brazil, a chilei és az uruguayi kommunista pártok képviselői is helyet kaptak a szervezet irányításában.

36 *Report on the Work of the Soviet Exhibition*, 1959. Anasztaz Mikojan, a Szovjetunió Minisztertanácsának első elnökhelyettese nyitotta meg a kiállítást Mexikóvárosban 1959. november 21-én.

37 Békés, 2011. 104.

38 Nyesztyerov expozéja a moszkvai nemzetközi gazdasági értekezleten. *Magyar Nemzet*, 1952. április 8. 1.

fokú aktivitása volt”, továbbá azt, hogy „A Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság és az európai népi demokratikus országok küldöttei építő javaslatokat tettek a gazdaságilag elmaradott országok s a béketábor országai közötti árucserre fejlesztésére. E javaslatok megvalósítása hatalmas mértékben fellendítené a gyarmati és függő országok gazdaságát.”³⁹

Mindezek alapján nem tekinthető véletlen időbeli egybeesésnek, hogy 1952-ben magyar kereskedelmi delegáció járt Buenos Airesben, és ott-tartózkodása alatt tapogatózó lépéseket próbált tenni a Chilével történő diplomáciai kapcsolatok helyreállításának kérdésében is.⁴⁰ A kezdeményezés azonban nem járt sikerrel. Annak ellenére sem, hogy a magyar és a chilei fél egyaránt úgy vélte, hogy a kereskedelmi kapcsolatok megerősítése lehetne az első egyengető lépés a diplomáciai kapcsolatok felvételének irányába. 1952 decemberében a Külkereskedelmi Minisztérium és a Magyar Nemzeti Bank delegációja járt Chilében, és tárgyalásokat folytatott a közvetlen magyar–chilei kereskedelmi kapcsolatok létrehozásáról.⁴¹ A próbálkozás következményeként a chilei külügyminisztérium hozzájárult, hogy Magyarország és Chile között magánjogi alapon megkezdődhessen a külkereskedelem, de kikötésként az szerepelt, hogy elsőként Magyarországnak kell vásárolnia Chilétől. Bankközi megállapodás megkötésére nem került sor, ennek következtében a magyar vásárlások kiegyenlítése csak konvertibilis valutában történhetett. Első lépésként Magyarország 1953 októberében 145 ezer dollár értékben chilei bort vásárolt különféle magyar áruk ellenében. 1954 első felében mintegy félmillió dollárnak megfelelő mennyiségű salétromot, aminek fejében Magyarország nem szállíthatott magyar árukat, így kénytelen volt valutában fizetni.⁴²

A következő állomást a magyar–chilei külkapcsolatokban az 1956-os esztendő jelentette. 1956-ban a magyar vezetés szintén szovjet hatásra igyekezett nyitni Latin-Amerika felé. Az elképzelés szorosan kapcsolódott Nyikita Hruscsov februárban, az SZKP XX. kongresszusán elmondott beszédéhez: „Megkezdődött az afrikai népek ébredésének folyamata. Fokozódott a nemzeti felszabadító mozgalom Brazíliában, Chilében és más latin-amerikai országokban. (...) Most már napirendre került az egyik legélesebb és legidősebb kérdés: a szégyenletes gyarmati rendszer teljes felszámolása.” A *Szabad Nép* 1956. január 17-én közölte a *Vision* című amerikai folyóirat munkatársának Nyikolaj Bulganyinnal, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökével készített riportját, amelyben a szovjet vezető kifejtette: a Szovjetunió kész diplomáciai viszonyt teremteni azokkal a latin-amerikai országokkal is, amelyekkel

39 A magyar küldöttség beszámolója a moszkvai nemzetközi gazdasági értekezlet eredményeiről. Dégen Imre: Széles lehetőségek állnak fenn külkereskedelmi kapcsolataink kiszélesítésére. *Magyar Nemzet*, 1952. április 26. 3.

40 MNL OL Küm XIX–J–1–j Chile, 1945–1964, 1.d. 001767/1955 sz. irat. Chilével való diplomáciai kapcsolatok felvétele érdekében eddig tett lépések.

41 MNL OL Küm XIX–J–1–j Chile, 1945–1964, 1.d. 1-00191/1958. sz. irat. Kereskedelmi kapcsolatok Chilével, 1958. május 23.

42 Uo.

jelenleg nincsenek diplomáciai kapcsolatai.⁴³ Másnap pedig Magyarország és a latin-amerikai államok kapcsolataival foglalkozott a pártlap. Egyértelműen kirajzoló-dott tehát, hogy a „béketábor” országai a szovjet mintát követve szintén törekedni kívánnak Latin-Amerika egyes országaival a politikai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok fejlesztésére.⁴⁴

Magyarország részéről a közeledést nagyban segítette, hogy 1955-ben a latin-amerikai országok támogatták Magyarország ENSZ-tagságát. A forrásokból az látszik, hogy Magyarország egyre aktívabban kezdett érdeklődni Latin-Amerika iránt. A Külügyminisztérium 1956 júniusában *Diplomáciai kapcsolataink alakulása a latin-amerikai államokkal* címmel előterjesztést készített a lehetőségek számbavételére.⁴⁵ A Külügyi Kollégium is megvitatta a kérdést, és úgy határozott, hogy Magyarország a diplomáciai kapcsolatait Brazíliával, Uruguayjal, Chilével és Mexikóval építse ki. Ha másként nem lehet, akkor a Külügyminisztérium a kis országokon keresztül fogja megközelíteni ezeket az országokat – szölte a döntés. Mindezek alapján megállapítható, hogy Chile a kiválasztott országok közé került, az ország Latin-Amerikán belüli jelentőségén túl minden bizonnyal nem függetlenül a diplomáciai kapcsolatok rendezésének kérdésében 1947-ben elért eredménytől.

Sík Endre, a külügyminiszter első helyettese a külügyi határozatot megelőzően már 1956. március 17-én utasította Magyarország argentinai ügyvivőjét, hogy keresse fel a Buenos Aires-i chilei nagykövetet, tájékoztassa, hogy Magyarország rendezni kívánja kapcsolatát Chilével, és ismertesse a diplomáciai kapcsolatok felvétele érdekében eddig tett kölcsönös lépéseket.⁴⁶ Szintén 1956 márciusában kapták meg a magyarok a svédektől a Santiago de Chile-i volt magyar főkonzulátus iratait, amelyeket azután Magyarországra szállítottak.⁴⁷

A magyar kezdeményezés nem maradt visszhang nélkül. A Buenos Airesben akkreditált chilei nagykövet, Fernando Aldunate Errázuriz szintén támogatólag nyilatkozott a diplomáciai kapcsolatok rendezését illetően.⁴⁸ Végül a Külügyi Kollégium a Buenos Aires-i magyar követet azzal bízta meg, hogy a már bevált bolgár mintát követve menjen át Chilébe, és a helyszínen keresse fel a kérdésben illetékes személyeket. A kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésekor a sikeres csehszlovák tapasztalatokra kívántak támaszkodni, ezért eredménytelenség esetén a csehszlovákok közvetítését szándékoztak igénybe venni.⁴⁹ A források azonban egyértelműen megmutatják, hogy az 1956-os magyar forradalom kitörése előtt nem sikerült diplomáciai kapcsolatot létesíteni. A magyar belpolitikai események pedig hosszabb időre lehetetlenné tették a külkapcsolatok fejlesztésére tett erőfeszítéseket.

43 A Szovjetunió kész diplomáciai viszonyt teremteni azokkal a latinamerikai országokkal is, amelyekkel jelenleg nincsenek diplomáciai kapcsolatai. N. A. Bulganyin elvtárs válasza egy amerikai folyóirat szerkesztőjének kérdéseire. *Szabad Nép*, 1956. január 17. 3.

44 Magyarország és a latinamerikai államok kapcsolatairól. *Szabad Nép*, 1956. január 18. 3.

45 MNL OL Küm XIX J-1-o Kollégium (1949–1972), 4. d. 00800/10/1956/szig. titk.

46 MNL OL Küm XIX-J-1-j 1945–1964, Chile, 1.d. 003439/1956. sz. irat.

47 MNL OL Küm XIX-J-1-j 1945–1964, Chile, 1.d. 002042. sz. irat.

48 MNL OL Küm XIX-J-1-j 1945–1964, Chile, 1.d. 00469/szig. titk.

49 MNL OL Küm XIX J-1-o Kollégium (1949–1972), 4. d. 00800/10/1956/szig. titk.

Az enyhülés által nyújtott lehetőség, 1957–1965

Az 1956-os forradalom következményeként az amerikai kontinens országai elhidegültek Magyarországtól. Kádár Jánost nem ismerték el legitim vezetőnek, és az ENSZ-ben a „magyar kérdésben” felszólalásaikkal és szavazataikkal rendre az Amerikai Egyesült Államokat támogatták. Kuba⁵⁰ és Uruguay különösen aktív volt. Uruguay képviselője, Enrique Rodriguez Fabregat a „magyar kérdést” vizsgáló különbizottság munkájában is részt vett. A Mindszenty-ügy szintén csak rontott a viszonyon. Chilében is nagy visszhangja volt a kérdésnek.

Mindezek hatására Magyarország is elfordult a térségtől, és más területeken keresett diplomáciai lehetőségeket. Chile vonatkozásában azonban kimutatható, hogy az 1956-os forradalom képezte cezúra nem sokáig érezte hatását. Bár a diplomáciai kapcsolatok kérdésére egy ideig nem tértek vissza, de a kereskedelmi kapcsolatok minimális szinten fennmaradtak a két ország között, annak ellenére, hogy kereskedelmi megállapodást nem írtak alá.

1958 első felében Magyarország diplomáciai offenzívát indított a Chilével történő kapcsolatfelvétel érdekében.⁵¹ A megvalósításhoz a Külügyminisztérium mozgósította a belgrádi, a bécsi, az ankarai és a stockholmi magyar követet. Januárban Chile új belgrádi nagykövete bemutatkozó látogatáson járt Cséby Lajos magyar nagykövethet, ami önmagában is értékelendő gesztus volt, mivel csak három napra érkezett a jugoszláv fővárosba. Tőle értesült Cséby arról, hogy az 1958. őszi elnökválasztáson induló jelöltek többségének programjában szerepel a „népi demokratikus” országokkal történő diplomáciai kapcsolatfelvétel vagy legalábbis a gazdasági kapcsolatok kiszélesítésének szándéka.⁵² Még ebben a hónapban a bécsi magyar követ jelentésében a chilei nagykövetet a chilei–kelet-európai gazdasági együttműködés támogatójaként jellemezte.⁵³ Márciusban Alfonso Grez, a chilei ENSZ-misszió helyettes vezetője ugyancsak arról beszélt, hogy a „chilei felső kormánykörökben az utóbbi időben sokat beszélnek a Szovjetunióval és a kelet-európai országokkal való diplomáciai kapcsolatok megteremtéséről”.⁵⁴ Végül áprilisban a Dél-Amerikába utazó Szarka Károly miniszterhelyettes azt a feladatot kapta, hogy Buenos Airesben folytasson tárgyalásokat a Chilével történő diplomáciai kapcsolatfelvételtől. A chilei diplomaták visszajelzései alapján tehát meglehetősen egyértelműnek tűnik, hogy 1958-ra a chilei politikai helyzet érettnak mutatkozott arra, hogy az ország bővítse gazdasági és diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunió és a szovjet tömb irányába. Sok függött azonban az 1958. szeptemberi elnökválasztás eredményétől.

Az 1958-as esztendő magyar kezdeményezései nagy valószínűséggel nem választhatók el Hruscsov 1958. június 2-án Dwight Eisenhower elnökhöz címzett levelétől, amelyben a szovjet vezető javaslatot tett a „nem stratégiai” jellegű termékek kereskedelmének intenzív növelésére. A szovjetek elsősorban a szintetikus

50 Kubával kapcsolatban lásd: Horváth, 2018. 62–64.

51 MNL OL KÜM XIX-J-1-j 1945–1964, Chile, 1.d. 2/58. sz. irat.

52 Uo.

53 Uo.

54 Uo.

anyagok és fogyasztási cikkek előállítását biztosító ipari berendezéseket kívántak vásárolni. A szovjet export főként nyersanyagokat, például mangánt, krómércet, azbesztet, fűrészárut és szőrméket tartalmazott volna. Az elképzelés megvalósításához Hruscsov kormányközi kereskedelmi megállapodás és licencszerződések megkötését, műszaki információk cseréjét javasolta, és hosszú lejáratú amerikai hitelek segítségével szerette volna keresztülvinni a tranzakciót. Az amerikai külügyminisztérium a Hruscsov levelére adott válasz mérlegelése során a politikai szempontokat tekintette elsődleges kérdésnek. Úgy ítélték, hogy pozitív válasz esetén a gazdasági következmények az USA-ra nézve ugyan csekély hatásúak lettek volna, a világ közvéleménye szempontjából azonban kedvezőnek tartották az elfogadó amerikai választ, és tisztában voltak azzal, hogy elutasítás esetén a Szovjetunió más országokból, mindenekelőtt az Egyesült Királyságból vagy Nyugat-Németországból is képes lesz beszerezni a „nem stratégiai” jellegű termékeket. Ugyanakkor azt is számításba vették, hogy a nyersanyagtermelő országok – melyek közé a latin-amerikai országok is sorolhatók – tekintetében egy ilyen kereskedelmi nyitás maga után vonná azt, hogy ezek az országok is növelni kívánják kereskedelmüket, hosszú távú gazdasági megállapodásokat kötnének a Szovjetunióval és a szovjet tömb országaival, ami nem lenne kedvező az USA gazdasága számára.⁵⁵

A szovjet külkereskedelem a szovjet tömb országain kívüli területekkel már 1955 és 1957 között jelentős arányban, 5,7 milliárd rubelről 8,3 milliárd rubelre növekedett. Franciaországgal mintegy 20 százalékos, Nagy-Britanniával 33 százalékos, Nyugat-Németországgal 60 százalékos növekedést sikerült elérni. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok esetében csak 2-3 százalékos volt az emelkedés.⁵⁶ A kelet-európai országok külkereskedelme a fejlődő országokkal 1954 és 1957 között 90 százalékos növekedést mutatott, vagyis egyértelműen felértékelődött ezen térségek szerepe a gazdaságukban. A számok tükrében érthetőnek tűnik Hruscsov kezdeményezése, ami azonban nem állt meg az Egyesült Államok határainál, hanem kiterjedt a nyugati félteke többi országára is, és oly mértékben felkeltette az USA figyelmét, hogy 1958 elején John Foster Dulles külügyminiszter az amerikai kvótarendszert működtető gazdaságpolitika felülvizsgálatára tett javaslatot: „Kétlem, hogy kedvező helyzetben lennénk ahhoz, hogy a világ azon részén [Latin-Amerikában – H. E.] ellenálljunk egy szovjet gazdasági offenzívának, amikor a nyersanyagok iránti kereslet csökken, és az árak nagyon alacsonyak.”⁵⁷ Dullest az 1958. augusztusi brazil látogatása csak megerősítette abban a meggyőződésében, hogy régiós szinten kell megközelíteni az USA Latin-Amerika fejlődését segítő anyagi támogatásának kérdését.⁵⁸

55 FRUS 1992. 329. dokumentum. Memorandum of the State Department, 1958. június 16.

56 Kilpatrick, 1959. 373.

57 FRUS 1991. 41. dokumentum. United States regional economic and technical assistance policy.

58 Uo.

Latin-Amerika és az USA kapcsolatai az 1960-as évek első felében

A második világháború idején az Egyesült Államok és a latin-amerikai országok kapcsolata megváltozott. A térség államai – az Európával gyakorlatilag megszűnő kereskedelem hatására – erős gazdasági függésbe kerültek az USA-tól. 1941-ben a latin-amerikai országok importjának 62,1 százaléka az USA-ból származott, ami csaknem a dupláját jelentette az 1938-as adatnak (33,9 százalék).⁵⁹ A kész iparcikkek behozatala eközben radikálisan lecsökkent, aminek következtében a latin-amerikai országokban előtérbe került az iparosítás kérdése.

A latin-amerikai országok a második világháború befejezése óta vártak arra, hogy az 1945 után jelentkező gazdasági nehézségeikre az USA anyagi támogatásával kiutat találjanak. A probléma megoldására az ecuadori külügyminiszter, Vicente Trujillo már 1947-ben javaslatot tett egy gazdasági kérdésekkel foglalkozó konferencia összehívására. A térség vezetői mindenekelőtt egy latin-amerikai vonatkozású Marshall-terv kidolgozásában reménykedtek. Amikor kiderült, hogy Washingtonban ilyen terv nincs, nagy volt a kiábrándultság, annál is inkább, mivel értékelésük szerint a második világháborúban országaik erejüket megfeszítve álltak az USA oldalán, területeket biztosítottak katonai bázisok kiépítésére, valamint termékekkel és nyersanyagforrásaikkal messzemenően támogatták a szövetségeseiket. Chile helyzete más volt, mivel csak 1943 januárjában szakította meg a diplomáciai kapcsolatait a tengelyhatalmakkal, és egészen 1945 áprilisáig nem üzent hadat Japánnak. Mivel az USA nem tudta garantálni a chilei partszakasz biztonságát Japánnal szemben,⁶⁰ ezért a jobboldali pártok az ország semlegességét szerették volna elérni. Chilei részről az USA háborús támogatása többek között abban fejeződött ki, hogy az USA-ba irányuló rezes mesterségesen alacsony áron értékesítette, az importért viszont egyre magasabb összeget fizetett. Ez a támogatás bizonyosan nem tekinthető függetlennek attól a ténytól, hogy a chilei rézbányák 95 százaléka külföldi, azaz észak-amerikai tulajdonban volt, alapvetően két cég, az Anaconda és a Kennecott társaságok között megosztva.⁶¹

Az Egyesült Államok tehát nem akarta meghallani a latin-amerikaiak kérését, annak ellenére sem, hogy a latin-amerikai országok 1947-ben a Rio de Janeiro-i konferencián, a következő évben pedig az Amerikai Államok IX. konferenciáján Bogotában egyaránt jelezték a problémát. Az USA csak 1954-ben szánta rá magát egy gazdasági kérdéseket tárgyaló megbeszélés összehívására, amikor szüksége volt a térség országainak támogatására a guatemalai elnök, Jacobo Árbenz Guzmán politikájával szemben. Az 1954 novemberében a braziliai Quitandinhában összehívott konferencia azonban késői próbálkozásnak bizonyult a probléma kezelésére. A latin-amerikai országok vezetői már bizalmatlanná váltak az USA-val szemben, annak ellenére, hogy Washington képviselői Quitandinhában meglehetősen nagy, évi egymilliárd

59 MNL OL KÜM XIX-J-1-j 1945-1964, Chile, 1.d. 001559. sz. irat.

60 Soto-Garay, 2018. 42-43.

61 FRUS, 1979. 729. dokumentum. Policy Statement prepared in the Department. Washington, 1951. február 27.

dollár összegű állami beavatkozás és segély lehetőségét vázolták fel. A szkepszis nem is volt alaptalan: az elképzelésből végül semmi sem valósult meg.⁶²

Juscelino Kubitschek brazil elnök a gazdaság és az életszínvonal fejlesztését vázoló, 1958-ban megfogalmazott *Operação Panamericana* terv kidolgozójaként a téma fő képviselője lett a térségben. Mivel Eisenhower elnök leginkább egyetlen kérdésre figyelt Latin-Amerika vonatkozásában, a kommunista veszély problémájára, ezért Kubitschek gyakori érvként hangoztatta, amit egyébként maga is komolyan gondolt, hogy a latin-amerikai szegénység a kommunizmus melegágyaként szolgálhat a térségben. A gazdasági nehézségek megoldására az USA elnöke rendre a külföldi – lehetőleg amerikai – magántőke bevonását ajánlotta a latin-amerikai vezetőknek. A kialakult helyzet nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a latin-amerikai országok megpróbálták legalább részben függetleníteni magukat az USA-tól. Ezen törekvésnek az első jelei már az 1950-es évek második felében is megjelentek mind a külpolitikában, mind a külkereskedelemben. A kiteljesedés azonban majd az 1960-as évek első felében következett be.

Az új politika egyben gazdasági zsarolási potenciált is lehetővé tett a latin-amerikai országok számára. Washington azonban éberrel figyelt arra, hogy a Szovjetunió és a kelet-európai országok ne tudjanak kereskedelmi szempontból jelentős mértékben behatolni a nyugati féltekére.⁶³ Egy szovjet jelentés szerint a vizsgált időszakban az Egyesült Államoknak azzal kellett szembenéznie, hogy egyes latin-amerikai országok szeretnének kitörni abból a hagyományos kereskedelmi szerkezetből, amelyben csak nyersanyagot exportálnak, és már iparcikket és félkész termékeket is igyekeznek külföldre eladni.⁶⁴ Az Egyesült Államok védelmezte a térségben meglévő kereskedelmi és ipari monopóliumait, például nem járult hozzá ahhoz, hogy Argentína, Brazília és Mexikó olajipari berendezéseket vásároljon állami vállalatai számára. Ezzel a Szovjetunió felé terelték az említett országokat. Argentína olajipari berendezéseket vásárolt a Szovjetuniótól, Uruguay első olajfinomítója pedig szovjet olaj feldolgozásával kezdte meg működését. Lengyelország és Csehszlovákia is fontos szerepet töltött be a latin-amerikai országokkal folytatott kereskedelemben. A lengyelek 1958-ban például 14 tengerjáró hajót építettek brazil megrendelésre. Prága legnagyobb kereskedelmi tételét nem az iparcikkek, hanem a fegyvereladások tették ki, többek között Guatemalába, Kubába és Bolíviába.⁶⁵

62 Long, 2015. 27–29.

63 FRUS 1988. 372. dokumentum. Despatch from the ambassador in Brazil (Briggs) to the Department of State. 1957. december 31.

64 *Soviet Report*, 1960.

65 Perutka, 2014.

Chile nemzetközi helyzete és a magyar–chilei kapcsolatfelvétel lehetőségei az 1960-as évek első felében

Két olyan meghatározó esemény is történt az 1960-as évek első felében, melyek jelentős mértékben befolyásolták Chile nemzetközi kapcsolatainak alakítását és a magyar–chilei kapcsolatfelvételt. Elsőként meg kell említeni a Szövetség a *Haladásért* programot, amelynek elindítását John F. Kennedy elnök személyesen, ünnepélyes keretek között, latin-amerikai diplomaták jelenlétében hirdette meg 1961. március 13-án. Legalább ekkora horderejű eseménynek tekinthető Eduardo Frei győzelme az 1964. évi chilei elnökválasztáson. A Kereszténydemokrata Párt Frei személyén keresztül első alkalommal vált kormányzó erővé, hogy azután az egész évtizedben megkerülhetetlen politikai tényező maradjon Chilében.

A Szövetség a *Haladásért* az Amerikai Egyesült Államok által finanszírozott tízéves gazdasági program volt, amelyet a latin-amerikai országok demokratizálódása, gazdasági és technológiai fejlesztése, az agrárreform megvalósítása, az oktatás, a lakhatás és az egészségügy helyzetének javítása érdekében indított összesen 100 milliárd dollár értékben.⁶⁶ A program alapdokumentumát aláíró latin-amerikai országoktól azt várták, hogy a munkabéreket minimum évi 2,5 százalékkal megemeljék, ami a program futamidejének végére összesen nagyjából bruttó 17 százalékos emelkedést jelentett volna.⁶⁷ A fejlesztési program hátulütője az volt, hogy nagy tudatosságot, tervezést, szervezési pontosságot és önállóságot várt el az egyes országok vezetőitől, vagyis olyan jellemzőket, melyeknek nem voltak hagyományai Latin-Amerikában. A program sikere ezért a kezdetektől bizonytalan volt.

A Szövetség a *Haladásért* programban Chile kiemelkedő szerephez jutott, ugyanis kellően kiterjedt és működő bürokratikus rendszerrel rendelkezett, és koherens tízéves fejlesztési tervet tudott felmutatni, ami alátámasztotta elszántságát a program megvalósításában. Voltak ugyan holtpontok Chile esetében is, például 1962-ben nagy volt a költségvetési hiány és a folyó fizetési mérleg hiánya, továbbá az állami beruházások korlátozása további stagnálást és munkanélküliséget idézhetett volna elő, de amerikai segítséggel Jorge Alessandri elnök időlegesen úrrá tudott lenni a nehézségeken.⁶⁸ Nagyobb összegű kölcsönök hiányában a konzervatív Alessandri végül arra kényszerült, hogy az európai államok, köztük a szocialista országok felé forduljon. 1959-ben a szocialista országokkal folytatandó kereskedelem előmozdítása érdekében bizottságot hoztak létre. 1960 elején chilei kereskedelmi delegáció járt a Szovjetunióban és a szovjet tömb országaiban. A küldöttség 1960. január 27–29. között tartózkodott Budapesten.⁶⁹ A kezdeti chilei érdeklődés kedvező változást hozott a kereskedelmi kapcsolatokban. A két ország bankközi megállapodást írt alá, ami lehetőséget teremtett a kereskedelmi forgalom fejlesztésére.

66 Kennedy, 1961.

67 Urquidí, 2014. 382–383.

68 O'Brien, 1969.

69 MNL OL KÜM XIX–J–1–j Chile 1945–1964, 1. d. 007895. sz. irat. Chilei parlamenti delegáció meghívása, 1960. március 31. A kérdésre lásd még: Pedemonte, 2020.

Az új helyzetben Magyarország 1961-ben kereskedelmi kirendeltséget nyithatott Santiago de Chilében.⁷⁰

A Szövetség a *Haladásért* kritikusai szerint a Kennedy-adminisztráció csak illúziót kergetett a program meghirdetésével, és nem látta előre az alapvető problémákat, a fejlesztésben rejlő csapdákat. A program ugyanis arra kényszerítette a sikerre törekvő latin-amerikai országokat, hogy olcsó, nem amerikai eredetű árut vásároljanak a világpiacon, drasztikusan csökkentsék az Egyesült Államok befektetésekének megtérülését, a pénzügyi támogatás érdekében minden lehetséges forrást aknázzanak ki, egyre szűkösebb nyersanyagkészleteiket pedig saját maguk használják fel, hogy az Egyesült Államokéval versenyezni képes feldolgozóipart hozzanak létre.⁷¹ Kétségtelen, hogy a program az egyik legsikeresebbnek tekintett ország, Chile esetében sem bizonyult problémamentesnek, és a végső mérlegét még ott is negatívnak tekintik, annak ellenére, hogy Lyndon B. Johnson mindig a Szövetség a *Haladásért* mintaállamként emlegette Chilét. Az USA szempontjából Chile kiemelt szerepét jól mutatja, hogy az ország az 1960-as években az egy főre jutó gazdasági támogatást illetően a latin-amerikai térségben az első helyen állt, világviszonylatban pedig Vietnam mögött a második volt. Chile lakossága akkoriban Latin-Amerika népességének 3,5 százalékát tette ki, de a segély 13,4 százalékát kapta, ami egy főre nézve a legmagasabb volt az egész térségen belül. Ez a kitüntetett figyelem egyrészt a chilei politikai helyzetből, másrészt az USA közvetlen gazdasági érdekelt-ségéből fakadt, különösen a rézkitermelésben.

Komoly észak-amerikai érdeklődést váltottak ki az 1964. évi választások, miután a szocialista Salvador Allende támogatottsága meglehetősen erősnek mutatkozott. Az Egyesült Államok nem akart egy újabb országot elveszíteni Kuba után, és nem akarta tétlenül nézni a latin-amerikai szovjet érdekeltség esetleges növekedését. Ezért a választások eredményének befolyásolása érdekében az USA az első jelentős titkos akcióját indította el Chilében.⁷² Az elnökjelöltek között szerepelt a meglehetősen népszerű és karizmatikus kereszténydemokrata politikus, Eduardo Frei. Választási kampánya meghozta a remélt sikert, a szavazatok 57 százalékával legyőzte fő ellenfelét, Salvador Allendét. Frei keresztény alapokon nyugvó programja a társadalmi igazságosság érvényesítését tűzte ki célul. Baloldali elemeket tartalmazó reformpolitikája „forradalom szabadságban” jelszóval vált ismertté. A kifejezés utalni kívánt a kubai politikai fejleményekre, és azok ellenpontjaként értelmezte önmagát. Választási programjában agrárreformot hirdetett, valamint vétel útján többségi állami tulajdont kívánt szerezni a rézbányákban a hatékonyabb ellenőrzés és a termelés ösztönzése érdekében. Elképzelései elfogadhatók voltak az USA számára is. Ehhez az is hozzájárult, hogy Frei személyében és a Kereszténydemokrata Pártban garanciát láttak a baloldalinak tekinthető reformok demokratikus kivitelezésére, azaz a Kubában végbement politikai fordulat elkerülésére.

70 MNL OL Küm XIX- J-1-j Chile 1945-1964, 1. d. 004472. sz. irat. Chilei kapcsolataink.

71 Michaels, 1976. 76.

72 *Covert Action*, 1975.

Frei szívélyes viszonyt ápolt az Egyesült Államokkal, de egyértelműen folytatni kívánta az Alessandri által megkezdett kereskedelempolitikát, ami önálló külpolitikával társult. Ennek keretében nyitott a Szovjetunió és a kelet-európai országok felé, és választási győzelmét követően szinte azonnal lépéseket tett a külkapcsolatok rendezésére. Most már Chile kereste meg Magyarországot a diplomáciai kapcsolat felvételének javaslatával. 1964 decemberében a Buenos Aires-i magyar követ tárgyalásokat kezdeményezett a chilei külügyminiszter-helyettessel a kérdéstről. A figyelem azonban nem csupán Magyarországnak szólt, hanem a teljes politikai tömbnek. Chile ugyanabban az évben, 1965-ben vette fel a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal, Lengyelországgal, Csehszlovákiával, Romániával és Bulgáriával.

Konklúzió

Összességében elmondható, hogy a koalíciós időszakban Magyarország önállóan kezdeményezte a kapcsolatfelvételt Latin-Amerika országaival, Chilével azonban a kibontakozó hidegháborús ellentétek következtében nem sikerült helyreállítani a diplomáciai viszonyt. A következő lépések Magyarország részéről 1952-ben, 1956-ban és 1958-ban történtek, azonban a magyar közeledési szándék mindegyik esetben összefüggésben állt a Latin-Amerika iránti szovjet külpolitikai érdeklődés növekedésével. A magyar fél a leghatározottabbnak 1958-ban bizonyult. Attól kezdve a magyar–chilei kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése töretlenül haladhatott volna előre, ha a magyar kormány, különösen a Külügyminisztérium és a Külkereskedelmi Minisztérium, valamint a Nemzeti Bank tevékenységét sikerült volna összehangolni a közös cél elérése érdekében. Chile Jorge Alessandri elnöksége idején gazdaságilag nyitott a szocialista országok felé, de nem akarta túlságosan élezni a helyzetet az Egyesült Államokkal, ezért a diplomáciai kapcsolatok felvétele elől még határozottan elzárkózott. Erre a lépésre csak Eduardo Frei önálló külpolitikát meghirdető kormányzása idején mutatkozott lehetőség.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

MNL OL
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
Riksarkivet (Stockholm)

2. Kiadott források és szakirodalom

Baev
2014 Baev, Jordan: Bulgaria and Latin America in the Cold War Years: A Case Study for Soviet Bloc Political Relations with Latin American Countries. In: *OPSIS, Catalão-GO*, 14. (2014) n. especial, 305–338.

Baráth

2015 Baráth Magdolna: Diplomataék a változó világban. In: *Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990*. Szerk.: Baráth Magdolna – Geccsényi Lajos. Bp., 2015. 11–85.

Békés

2011 Békés Csaba: Magyar külpolitika a bipoláris világban, 1945–1991. In: *Külügyi Szemle*, 10. (2011) 4. sz. 95–127.

Covert Action

1975 *Covert Action in Chile 1963–1973. Staff Report of Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities*. Washington, 1975.

Drake

1993 Drake, Paul: Chile: 1930–1958. In: *Chile since Independence*. Ed.: Bethell, Leslie. Cambridge, 1993. 87–127.

Estrada

1993 *Presencia italiana en Chile*. Ed.: Estrada, Baldomero. Valparaíso, 1993. (Series Monografías Historicas, 7.)

FRUS

1979 *Foreign Relations of the United States, 1951*. Vol. II. *The United Nations; the Western Hemisphere*. Eds.: Goodwin, Ralph R. – Kane, Stephen N. – Schwar, Harriet D. Washington, 1979.

1988 *Foreign Relations of the United States, 1955–1957*. Vol. VII. *American Republics: Central and South America*. Eds.: James, Edith – Kane, Stephen N. – McMahon, Robert – Pitts, Delia. Washington, 1988.

1991 *Foreign Relations of the United States, 1958–1960*. Vol. V. *American Republics*. Eds.: Kane, Stephen N. – Claussen, Paul. Washington, 1991.

1992 *Foreign Relations of the United States 1958–1960*. Vol. IV. *Foreign Economic Policy*. Eds.: Coffman, Suzanne E. – Keefe, Edward C. – Schwar, Harriet Dashiell. Washington, 1992.

Gönyei

1988 *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből, 1945–1948*. Összeáll., bevez.: Gönyei Antal. Bp., 1988. (Források a magyar népi demokrácia történetéhez, 8.)

Horváth

2018 Horváth Emőke: A magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok létrejöttének sajátos fordulatai. In: *Aetas*, 33. (2018) 1. sz. 50–68.

Kennedy

1961 Kennedy, John F.: Address at a White House Reception for Members of Congress and for the Diplomatic Corps of the Latin American Republics, March 13, 1961. In: Kennedy, John F.: *Speeches*. https://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/JFK-Speeches/Latin-American-Diplomats-Washington-DC_19610313.aspx (letöltés: 2021. július 19.).

Kilpatrick

1959 Kilpatrick, Carroll: Khrushchev's Economic Offensive. In: *The Virginia Quarterly Review*, 35. (1959) 3. sz. 368–378.

Kosztricz

2015 Kosztricz Anna: A Kulturális Kapcsolatok Intézete. In: *ArchivNet*, 15. (2015) 4. sz. https://archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html (letöltés: 2021. július 21.).

Long

2015 Long, Tom: *Latin America Confronts the United States. Asymmetry and Influence*. Cambridge, 2015.

Michaels

1976 Michaels, Albert L.: The Alliance for Progress and Chile's "Revolution in Liberty," 1964–1970. In: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 18. (1976) 1. sz. 74–99.

N. Szabó

1997 N. Szabó József: A külföldi magyar intézetek, tanszékek, lektorátusok és a kultúrdiplomácia (1945–1948). In: *Valóság*, 40. (1997) 2. sz. 53–69.

O'Brien

1969 O'Brien, Philip: La Alianza para el Progreso y los préstamos por programa a Chile. In: *Estudios Internacionales*, 2. (1969) 4. sz. 461–489. DOI: 10.5354/0719-3769.2012.19139.

Pedemonte

2020 Pedemonte, Rafael: *Guerra por las ideas en América Latina, 1959–1973. Presencia soviética en Cuba y Chile*. Santiago, 2020.

Perutka

2014 Perutka, Lukáš: *Checoslovaquia, Guatemala y México en el período de la Revolución Guatemalteca*. Praha, 2014.

Report on the Work of the Soviet Exhibition

1959 Report on the Work of the Soviet Exhibition in Mexico Year 1959. In: *History and Public Policy Program Digital Archive*. [Russian State Archive of the Economy, f. 635, op. 1, d. 392, ll. 1–12. Obtained and translated for CWIHP by Vanni Pettina.] <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/122362.pdf?v=b325e5517ff3b8373f4a1738ad5a39e2>. (letöltés: 2021. július 7.).

Soto–Garay

2018 *Internacionalismo y anticomunismo en tiempos de Gabriel González Videla*. Ed.: Soto, Angel – Garay, Cristián. Santiago de Chile, 2018.

Soviet Report

1960 Soviet Report, 'Economic Cooperation between Latin America and the Countries of the Socialist Camp' [1960]. In: *History and Public Policy Program Digital Archive*. [Archive of the Russian Academy of Sciences, f. 1798 op. 1 d. 88 ll. 124–136. Obtained for CWIHP by Vanni Pettina and translated by Gary Goldberg.] <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/122358.pdf?v=8cb4438e2b2dc2c512529aac3508bb31> (letöltés: 2021. július 23.).

Székely–N. Szabó

1994 Székely Gábor – N. Szabó József: Magyar–szovjet kulturális és tudományos kapcsolatok a II. világháború után, 1945–1946. In: *Világtörténet*, 16. (1994) 2. sz. 86–103.

Tasiné

2015 Tasiné Csúcs Ildikó: „Félek, hogy az uraknak rossz helyre esett a választásuk.” Jegyzetek a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság Zilahy Lajos elnöksége alatti működéséhez. In: *Aetas*, 30. (2015) 2. sz. 154–171.

Torbágyi

2007 Torbágyi Péter: *Magyar vándormozgalmak és szóránnyközösségek Latin-Amerikában a második világháború kitöréséig*. [Doktori értekezés, kézirat.] Szeged, 2007.

Urquidi

2014 Urquidi, Víctor L.: Latinoamérica ante el Alianza para el Progreso. In: *Perspectiva económica y social*. Ed.: Hodara, Joseph. Ciudad de México, 2014. 329–346. (Obras escogidas de Víctor L. Urquidi, 5.)

U.S. – U.S.S.R. Trade Relations

1959 Committee on Foreign Relations. United States Senate: *U.S. – U.S.S.R. Trade Relations*. Washington, 1959. 9–26.

Varga

1972 Varga Ilona: Magyarország kereskedelme a latin-amerikai országokkal a két világháború között. In: *Acta Historica* [Szeged], (1972) 41. sz. 57–76.

Zourek

2014 Zourek, Michal: *Checoslovaquia y el Cono Sur 1945–1989. Relaciones políticas, económicas y culturales durante la Guerra Fría*. Praga, 2014. (Ibero-Americana-Pragensia, Supplementum 39.)

EMŐKE HORVÁTH

HUNGARIAN–CHILEAN FOREIGN RELATIONS IN THE EARLY STAGES OF THE COLD WAR, 1947–1965

The study examines the period before the re-establishment of Hungarian–Chilean diplomatic relations in 1965. During the Second World War, Hungary’s diplomatic relations were severed with Chile, and after 1945 intensive attempts were made to restore it between the two countries. Diplomatic relations were almost settled, but the change in the international situation and the beginning of the Cold War made it impossible to maintain relations. However, this lesser-known period cannot be considered uninteresting either since the attempts to restore connections reflect the importance of the South American country. The study analyzes the correlation between Hungary’s approach to Chile and the growing interest of the Soviet Union in Latin America.